

JUŽNOSLOVANSKE TEME LÁSZLA HADROVICSA

Uglednega madžarskega slavista, profesorja in akademika Lászla Hadrovicsa v slovenskih strokovnih krogih ni treba predstavljati: kdor je po vojni količikaj pazljivo spremljal našo slavistično publicistiko, se je z njegovim imenom srečaval na številnih mestih in si je lahko ustvaril bolj ali manj določen vtis o njegovi plodovitosti in raznoteri znanstveni dejavnosti. Poleg tega je znano, da je profesor Hadrovics rad prihajal v Ljubljano, ne samo zato, ker so ga slovenska vprašanja zanimala kot strokovnjaka slavista, marveč enako zaradi tega, ker je kot kulturni delavec iz sosledstva želel spremljati naš narodnokulturni razvoj kolikor mogoče celovito.

Ne bo odveč, če spomnim, da je o Lászlu Hadrovicsu prvi spregovoril Vilko Novak na straneh Doma in sveta, in sicer v zvezi z njegovim člankom o Slovencih, objavljenem v središčni budimpeštanski reviji Magyar Szemle 1939. Novakovo poročilo, ki vsebuje tudi vtise iz osebnega srečanja z mladim madžarskim slavistom, poudarja Hadrovicsevo nenavadno dobro poznanje slovenskih (in jugoslovanskih) kulturnopolitičnih razmer ter zgodovine, tako npr. da je s polno gotovostjo informiral o kulturi in književnosti Slovencev (na 8 straneh), navajajoč Prešerna, Jenka, Aškerca, Cankarja, Ketteja, Župančiča (prim. V. Novak, Slovenica med Madžari, DS 1940, str. 127–128). Hadrovicseva informacija o Slovencih je morala v nekem smislu delovati kot odkritje, saj je malo pred tem znameniti pisatelj László Németh upravičeno tožil, kako slabo so pri Madžarih poznane literature sosednih narodov.

Naslednji prikaz dela madžarskega slavista vežem na njegovo veliko delo *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Knjiga je izšla v Budimpešti kot skupna izdaja madžarske in avstrijske akademije (1974, 564 str. + faksimili).

1 Splošen pojem o znanstveni publicistiki Lászla Hadrovicsa nudi izbor bibliografije, ki je bil objavljen ob profesorjevi šestdesetletnici (Studia Slavica Hung., 1970). Izbor se zadovoljuje z navedbo vidnejših postavk, vendar kot tak dovolj razločno nakazuje vrsto potez Hadrovicseve tvornosti od l. 1934 dalje: znanstveno zanimanje budimpeštanskega slavista zaobsega več smeri in je tematsko razvejano; predvsem je jezikoslovec, posebej etimolog in leksikograf, a so ga kmalu pritegnila še druga, sosedna področja, predvsem literarna in kulturna zgodovina; njegovo povezovanje mejnih tem je bilo pogojeno v problemih in je zatorej organsko sklenjeno; objavljal je v različnih jezikih in uspel, da je vrsta njegovih del prodrla v mednarodno strokovno obzorje.

Profesor Hadrovics je torej znanstvenik večstranskega interesa in širokega profila. O tem priča tudi njegova kulturnotvorna prisotnost v konkretnem času in prostoru. Ob vsej osredinjenosti na temeljna in razvojno pomembna vprašanja akademske stroke mu ni bila nikoli tuja popularizatorska gesta, saj se je skrbno in zavzeto ukvarjal tudi s predmetno publicistiko, namenjeno širšim krogom javnosti. Enako je, živeč z imperativom znanosti in utripom časa, posvečal dobrušen del energij organizacijskim vprašanjem znanstvenega dela v najširšem smislu (urejanje publikacij, sodelovanje na znanstvenih sestankih ipd.).

Spričo obsežnosti in mnogostranosti Hadrovicseve publicistike je pravzaprav nemogoče želeli, da bi posamičen pregledovalec enakomerno zagrabil vse njene strani hkrati, še manj, da bi celovito predočil njene širine, razpore in prodore.

Informativen, doslej najbolj zaokrožen prikaz profesorjeve dejavnosti je dal naš znanec Lajos Kiss (JiS 1967), ki se je kot jezikoslovec osredinil predvsem na njegovo jezikoslovno delo. V članku ob profesorjevem jubileju (L. H. sechzig-jährig; n. m.) je posebno pozorno razpravljal o Hadrovicsevih etimoloških raziskovanjih in poudaril izvirnost in metodično dognanost njegovih izsledkov. Kakor Hadrovicseve etimologije postavljajo tudi druga območja Hadrovicsevega dela pregledovalca pred nujnost, da se v večji ali manjši meri seznani z razvojnimi stopnjami njihovega proučevanja, tj. raziskovalčevo delo postane jasnejše in njegov delež toliko bolj oprijemljiv, kolikor poznamo, kaj so opravili oziroma obdelali pred njim ter koliko in kako je on lahko ustvarjal na danih temeljih. Naše razgledovanje po delu profesorja Hadrovicsa ne bo šlo v to smer; saj bi bilo za priložnostni zapis preširoko in prezahtevno.

Malo podrobneje se pomudimo ob Hadrovicsevih južnoslovanskih temah, ne le kot slovenisti, ampak posebej zato, ker je Hadrovics vse življenje dajal prav tem temam osrednji pomen, in sicer akademsko poklicno kot znanstveno publicistično.

Kakorkoli je László Hadrovics že zgodaj prestopil striktno okvire jezikoslovnega študija, je jezikoslovje ostalo v zelo širokem smislu njegova črta vodnica, prva ljubezen in trajen navdih. Že med šolanjem si je pridobil zanesljivo in temeljito filološko izobrazbo. Ta mu je vcepila spoštovanje do podatkov ter postulirala v njegovem delu trdnost dokumentacije, jasnost sklepanja in metodičnost. Do tedaj sta madžarski slavistiki, organsko povezani s hungaristiko, specifične naloge in cilje že začrtala Oszkár Asbóth in János Melich: raziskovati jezikovna, literarna, kulturna in zgodovinska vprašanja v konkretnih povezavah slovanskih narodov z Madžari. Ob nekaterih drugih je na te pobude in izročila navezal lastno samostojno snovanje tudi nastopajoči Hadrovics. O tej njegovi usmeritvi priča že njegov prvi večji spis, študija o medmurskih krajevnih imenih (1934).

Malo ljudi si že takoj spočetka tako jasno in trdno zastavi raziskovalne naloge. Izhajajoč iz dejstva, da je v madžarskih arhivih in knjižnicah ostalo veliko neznanega gradiva iz časov skupne države s Hrvati, je Hadrovics velik del svojih raziskovalnih naporov usmeril na kajkavsko književnost. To poglavje njegovih proučevanj je tako značilno za vso njegovo tvornost in je tako bogato z izsledki, da Hadrovics danes v znanstvenih krogih na splošno velja za enega najboljših poznavalcev tega slovstva. Že zgodaj je odkril madžarske predloge za več starih piscev (M. Magdalenic, Visio Philiberti), posebej pa se je ustavil ob leksikografu Ivanu Belostencu. V hrvatskem znanstvenem tisku je objavil njegove pridige (1939), nato še nekaj dokumentov (Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache, 1942) in dokazal, kako si je pavlinski redovnik že v 17. st. prizadeval pisati jezik, ki bi bil razumljiv večini Hrvatov. Da so Hadrovicsevim dognanjem na hrvatski strani kmalu prisluhnil, dokazuje podatek, da je v svoji zgodovini starejše hrvatske književnosti njegove izsledke upošteval Mihovil Kombol (1945). Tako rekoč istočasno je László Hadrovics segel še v srbsko kulturno zgodovino, pripravil je temeljno razpravo o srbski cerkvi in njeni vlogi pri nastanku srbskega nacionalizma (1942, tudi v francoščini: *Le peuple serbe et son Eglise sous la domination turque*, 1947). Poleg tega je že zgodaj izdelal sintetičen pregled o madžarsko-jugoslovanskih kulturnih stikih (Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok, v ugledni priročni

zbirki Kincsestár, 1944). Ta knjižica je še danes pomemben vodič, čeprav se je v zadnjih desetletjih literatura o tej temi nemalo pomnožila (na naši strani predvsem po zaslugi madžarske katedre v Novem Sadu in njenega hungarološkega inštituta). V isti kompleks je Hadrovics segel še v svojem prispevku za Enciklopedijo Jugoslavije (V; 1962), kjer so mu zaupali poglavje o jugoslovanskih književnostih pri Madžarih (v izboru bibliografije 1970 neupoštevano).

Hadrovicsevo jezikoslovje obsega tudi slovarska dela (obojestranski madžarski in ruski, v več izdajah madžarski in srbskohrvatski slovarji), ki se jih v našem prikazu ne dotikamo. Širše bi bilo treba razpravljati tudi o njegovih etimoloških študijah, katerim so se madžarski slavisti — Asbóth, Melich, Kniezsa — radi posvečali, seveda predvsem vprašanju izvora slovanskih izposojenk v madžarščini. (O tem že V. Novak v Slavistični reviji 1971.) Omenjeno bodi, še, da je Hadrovics na več straneh razpravljal tudi o madžarskih prvinah v hrvatskem (srbskem) jeziku (prim. Melichov zbornik, 1942, in Novi problemi madžarskih elemenata u srpskohrvatskom jeziku, Beogradski slavistički sastanak, 1957). Hadrovicseve (in drugih madžarskih slavistov) etimologije so zanimive tudi za druge stroke, ker razgrinjajo kulturnozgodovinske in družbene panorame, odkrivajo etnografska in druga ozadja, po svoje pričajo o oblikah sožitja ljudstev v preteklosti.

Posebej je vredna poudarka Hadrovicseva madžarska sintaksa (1969); v nji je razvil moderen sistem skladnje madžarskega jezika, zgrajen mimo tradicionalnega logicizma na novih, funkcionalno določenih temeljih.

Stroga stvarnost in metodična premišljenost odlikujeta Hadrovicsevo delo tudi na različnih področjih literarnega in kulturnozgodovinskega študija. Tuja mu je improvizacija, pa naj bi bila še toliko bleščeča. Ob kaki priložnosti je svoja delovna načela tudi izrecno formuliral. Tako v izvrstni primerjalni študiji *Rapports de la poésie hongroise ancienne avec celles de l'Europe centrale* (v zborniku *Littérature hongroise littérature européenne*, 1964), kjer je poudaril, kako velik pomen ima v proučevanju stare književnosti kombinirana primerjalna analiza. Hadrovics je že zgodaj odkril, da je npr. Šajtićeva verzija pesmi *Cantio de matrimonio* (1546) v rokopisni starejši martjanski pesmarici morala imeti za oporo madžarsko predlogo.

Med Hadrovicseva najvidnejša povojna literarno-publicistična dejanja sodi tudi razprava o madžarskih sledih srednjeveških romanov o Troji in o Aleksandru Velikem v južnoslovanskem pismenstvu (prva 1954, v *Studia Slavica* 1955, v nemščini; druga, 1960). Pri tem postopku zbuja posebno pozornost avtorjeva iznajdljiva izvajanja glede na to, ker madžarska predloga v nobenem teh primerov ni ohranjena.

Tudi po vojni je večkrat posegel v zgodovino kajkavske književnosti. Objavil in komentiral je hrvatsko revolucionarno pesem iz l. 1794 (1957), poročal o odkritju molitvenika Duhovni kinč iz l. 1667 (1964) in nazadnje je poročal o plakat u in delu molitvenika, ki so ju odkrili v platnicah drugih knjig in izvirata iz Mandelčeve tiskarne. Ta objava (*Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 1975) je pomembna tem bolj, ker prinaša gotovost glede protestantskega deleža v starem kajkavskem slovstvu. Od Fanceva dalje so namreč dvomili o Krčelićevi trditvi, da so v 16. st. obstajale kajkavske protestantske knjige.

2 Kaj je pripeljalo Hadrovicsa, da se je lotil zajetne in zanimive zgodovinske in filološke analize gradiva knjižnega jezika gradiščanskih Hrvatov? Po-

seben znanstveni interes za zgodovinsko dialektologijo in želja, da bi dal osnovno delo o razvoju knjižnega jezika južnoslovanske narodnostne skupine, ki je dolga stoletja živela v okviru zgodovinske Ogrske. Jezikoslovni analizi je dodal pregled slovstvenega razvoja (po lastni izjavi brez želje po novih literarnozgodovinskih raziskavah, vendar v obliki zelo podrobnega in preglednega orisa), nazadnje še tekstovni del in nekaj fotomehaničnih posnetkov. Z jezikovnoanalitično obravnavo, ki se deloma opira na uveljavljeno metodo filološke obravnave besedil, v sintaksi pa uveljavlja nove, funkcionalne kategorije, je Hadrovics napravil uslugo slavističnemu študiju v celem, južnoslovanskemu jezikoslovju pa posebej. Leta in leta izpisovanja iz posameznih del, smiselno urejanje gradiva, disciplina notranjega povezovanja jezikovnih prvin, vse to je zahtevalo naravnost asketsko potrpežljivost in zbranost. Da se snov ne bi preveč razširila, je avtor opuščal vsakršne primerjave s čakavskimi pisci na našem jugu. To ni bilo lahko, saj bi tako primerjanje v strogo urejeno analizo prineslo marsikak bleščeč utrinek, avtor pa ni hotel delati izjem. (Kdaj bomo mi kaj podobnega izdelali za staro prekmursko slovstvo, ki je tematsko in po zvrsteh, eo ipso tudi jezikovno, ustvarilo bolj razgibano tvornost?)

Slehera mogoča primerjava s prekmurskim slovstvom, ki se bolj ali manj ponuja sama po sebi, je seveda silno globalna. Ne upošteva je protestantskega deleža, ki pri gradiščanskih Hrvatih ni ustvaril tradicije (G. Pythiraeus-Mekinić, 1609, 1611), lahko postavimo, da so tamkajšnji katoličani precej prehiteli naše, še pred nastopom Mikloša Küzmiča so tiskali evangelije (1732), lekcionar, molitvenike, verska razmišljanja in katekizme; pozneje (1806) tudi koledar in primerek velikega abecednika. Toda na drugi strani Küzmičev *Nouvi Zakon* (1771) pri Gradiščancih nima para. Zanimanje prekmurskih piscev je šlo zlasti po l. 1800 mnogo bolj v širino in je kmalu preseglo pretežno versko osredotočen interes gradiščanskih pisateljev 19. st. (navedimo vsaj Košičeve zgodovinske in narodopisne teme, njegovega *Zobrisanega Slovena*, Kardoševe pesniške prevode, Augustičevo novinarstvo ipd.). Ne glede na to je gradiščanskim Hrvatom treba priznati nenavadno vitalnost, saj so živeli ločeni od narodnojezikovne matice in je njihova književna raba postala še bolj izolirana, ko so v stari kajkavski pokrajini uvedli štokavščino.

Zgovorna in poučna so tudi besedila, objavljena kot ilustrativno gradivo. Poučna v dikciji, stavku in besedju. Kako močno so jezikovnoizrazno podobna prekmurskim in kajkavskim hrvatskim! Hadrovics ev uvodni pregled kaže, da se je pisec prve izdaje evangelijev (*Horvaczko Evangyelye*) naslanjal na kajkavsko knjigo iz l. 1694, tiskano v Trnavi. Povsem naravno je, da je prihajalo do takega književnega pretakanja. Ker ta pretakanja niso bila razvidna v dokumentih, nanje kulturna zgodovina ni dovolj opozarjala. Zanimivo je, da je bil najplodnejši gradiščanski pisec 19. stol. Jožef Ficko (u. 1843), doma iz goričke Boreče, ali da so bili stiki med duhovniškimi izobraženci »belimi Hrvati« (kakor so jih imenovali v Prekmurju) in med njihovimi slovenskimi stanovskimi tovariši, delujočimi v okviru szombathelyske škofije, dovolj tesni.

5 Že v članku, ki smo ga omenili uvodoma, je László Hadrovics napisal stavke, ki pričajo o njegovem živem zanimanju, pa tudi o neki simpatiji za Slovence: »Med majhnimi evropskimi narodi ni nobenega, ki bi v takem številnem sorazmerju imel toliko kulturnih in znanstvenih ustanov ter društev in žetev revij ter knjig na taki ravni, kot jih imajo prav Slovenci« (1939). V Hadrovics-

vi povojni publicistiki so vsaj štiri objave, ki neposredno zadevajo starejšo slovensko literarno (kulturno) zgodovino. Prvi dve govorita o rokopisih, ki jih je odkril avtor (o njih je v Slavistični reviji 1959/60 hitro in stvarno informiral M. Rupel). Tretja objava je dvostranski zapis Pokladne igre u Ljubljani god. 1531 (Zbornik za filologiju i lingvistiku 1968, Kolaričev zbornik, str. 47/48). Pri-spevek, kakor je kratek, je kulturnozgodovinsko pomemben, govori namreč o igrah (»pulchra spectacula«), ki so jih za pust uprizorili Italijani v Ljubljani in ki jim je bil priča madžarski plemič, habsburški vojni ujetnik v našem me-stu. Zapis temelji na pismu, ohranjenem v arhivih plemiške družine Héderváry. Četrta objava je recenzija izdaje Megiserjevega slovarja iz l. 1592 v ponatisu 1967 (St Sl 1970).

Tale naš informativni prikaz je Hadrovicsevo znanstveno-publicistično de-javnost bolj ali manj lahko samo splošno označil. Vendar sodim, da tudi v taki obliki dovolj opozarja, kako velikopotezna je ta dejavnost in dragocena tudi zunaj kroga v katerem je nastala.

Štefan Barbarič

Slovenska matica, Ljubljana

PRIROČNI PREGLED PREKMURSKEGA SLOVSTVA*

Nova knjiga Vilka Novaka odpravlja primanjkljaj, ki je bil očiten že dalj časa. Najdbe in obravnave iz štirih desetletij, posebej še zadnjega, so omogočile, da je *Izbor prekmurskega slovstva* lahko šel v javnost v tako izpopolnjeni in izdelani obliki.

Novakova knjiga nudi strnjen in zaokrožen pregled narečne slovstvene tvor-nosti od začetkov do l. 1919, ko se je z združitvijo v Sloveniji začela za Prek-murje nova doba. Avtor je obsežno snov uredil v dveh delih, po obsegu precej enakih: v prvem uvodoma razpravlja o nekaterih širših vprašanjih (zgodo-vina, jezik, ljudsko izročilo), nakar v kronološkem zapovrstju riše in označuje življenje in delo posameznih tvorcev, v drugem delu pa kaže njihove spise z iz-branimi odlomki. Razvoj predmetnega proučevanja ponazarja z dovolj izčrpnimi bibliografskimi podatki. Tako je knjiga koristna in poučna za tistega, ki išče osnovnih informacij, kakor za vse, ki se žele poglobiti v posamezna vprašanja.

Za slavističnega interesenta je novi Izbor zanimiv še v primerjavi z Izbo-rom prekmurske književnosti (izšlim v šolski zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov, 1936). Že na prvi pogled se vidi, da je novi Izbor po zasnovi in obdelavi novo delo. Medtem ko se je stari šolski Izbor iz tehničnih razlogov ustavil pri koncu 19. stoletja, torej pred nastopom Ivanocyjeve skupine, nova knjiga to popravlja in polnopravno včlenjuje prizadevne kulturne delavce, ki so pripe-ljali Prekmurce v Jugoslavijo, v celoto razprave. Poleg tega novi Izbor zajema ljudsko tvornost in rokopisne pesmarice ter nudi bibliografsko in drugo do-kumentacijo, kar vse pomeni napredek glede na prejšnjo knjigo.

* Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga kat. duhovnikov, Ljubljana 1976, str. 194.